

OKSANA GORBATA

*Klasyfikacja przestępstw według nowego kodeksu
karnego Ukrainy*

The classification of offences in the new Ukrainian Penal Code

Od momentu wejścia w życie nowego kodeksu karnego Ukrainy z 5 kwietnia 2001 roku rozpoczęła się praca nad jego oceną, sprawiedliwym stosowaniem oraz dalszym doskonaleniem. W porównaniu z poprzednim, nowy kodeks karny Ukrainy zmienił znaczną liczbę instytucji karnoprawnych, jednocześnie wprowadzając cały szereg nowych przepisów regulujących odpowiedzialność karną. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje rozwiązanie kwestii klasyfikacji przestępstw.

Biorąc pod uwagę „logiczną naturę” (*logiczeskaja priroda*) prawa i jego formalną określoność oraz jednoznaczność norm prawnych, punktem wyjściowym dla klasyfikacji prawnej są jej cechy charakterystyczne z logicznego oraz logiczno-prawnego punktu widzenia. W logice termin „klasyfikacja” pojmowany jest jako podział przedmiotów na powiązane ze sobą klasy. Podział ten dokonywany jest według kryterium cech najbardziej istotnych, właściwych przedmiotom danego gatunku, które odróżniają je od przedmiotów innych gatunków.¹

Również w nauce prawa karnego Ukrainy klasyfikacja przestępstw oznacza ich podział na grupy w zależności od odpowiedniego kryterium.² Podkreśla się,

¹ Szerzej na temat logicznych podstaw klasyfikacji i o pojęciu klasyfikacji w logice zob. W. K. Babajew: *Sowietskoje prawo kak logiczeskaja sistema*, [w:] *Bolszaja sowietskaja encyklopedia*, Moskwa 1978, t. 12, s. 269.

² Por.: *Kryminalne prawo Ukrainy: zagalna czastyna. Pidruczynk dla studentiw prawa*, pod red. M. I. Bażanowa, W. W. Staszysa, W. J. Tacija, Kijów–Charków 2001, s. 75; *Naukowo-praktyczny*

że przestępstwa różnią się pomiędzy sobą zarówno cechami „wewnętrznymi” (takimi jak: treść, dobra prawne chronione przez ustawę, sposoby popełnienia, społeczna szkodliwość czynu, wina), jak i zewnętrznymi, a mianowicie zawartą w ustawie sankcją i jej rozmiarem. Klasyfikacja przestępstw w prawie karnym może być również dokonywana zgodnie z takimi kryteriami jak: cechy i rodzaje przedmiotów przestępstwa, rodzaje winy, motywy popełnienia czynu, a także według: cech podmiotu przestępstwa, form stadialnych popełnienia przestępstwa i zakończenia działalności przestępczej, stopnia ciężkości lub innych założeń.³

Biorąc pod uwagę podstawy i logiczne założenia klasyfikacji, można wydzielić dwie grupy klasyfikacji przestępstw: „naturalną” i „sztuczną”. Naturalną nazywamy klasyfikację, której podstawą jest najistotniejsza, „naturalna” cecha materialna przestępstwa – stopień społecznej szkodliwości czynu. „Sztucznymi” nazywamy klasyfikacje przestępstw dokonane w zależności od cech i elementów ustawowych znamion („*sostawa priestuplenija*”), to znaczy według cech przedmiotu, strony przedmiotowej, podmiotu i strony podmiotowej przestępstwa.⁴ Tego rodzaju „sztuczne” klasyfikacje są ściśle związane z tak zwaną klasyfikacją „naturalną” i występują jako dodatkowe i pomocnicze w stosunku do niej. Klasyfikacja „naturalna” ma bowiem charakter podstawowy. Sztuczne klasyfikacje pozwalają natomiast uściślić treść prawną i społeczną pewnych zachowań społecznie niebezpiecznych i pogłębić nasze wyobrażenie o ich wzajemnych relacjach. Mogą być także wykorzystane do kwalifikacji przestępstw, odgraniczenia ich od innych przestępstw o zbliżonych znamionach oraz dla orzeczenia kary.

Jednak rozwój współczesnego ukraińskiego prawa karnego jest ściśle związany przede wszystkim z problemem indywidualizacji odpowiedzialności karnej i kary w zależności od ujemnej wagi przestępstwa – tzw. „ciężkości przestępstwa” (*tiażest' priestuplenija*) jako wyróżnika jego społecznej szkodliwości. W tym miejscu warto zwrócić uwagę polskiego czytelnika na to, że w teorii prawa karnego Ukrainy pojęcie „społeczne niebezpieczeństwo czynu” (*obżestwennaja opasnost' priestuplenija*) – polski odpowiednik społecznej szkodliwości czynu – zawiera dwie części składowe: tzw. charakter społecznego niebezpieczeństwa oraz stopień społecznego niebezpieczeństwa.

komentar do kryminalnego kodeksu Ukrainy. Zagalna czastyna, pod red. M. O. Potebeńka, W. G. Gonczarenka, Kijów 2001, s. 150; P. S. Matiszewckij, *Kryminalne prawo Ukrainy: zagalna czastyna. Pidručnyk dla studentów prawa*, Kijów 2001, s. 79; L. N. Krywoczenko, *Klasyfikacja złoczyńiw*, Charków 1987, s. 11–27.

³ Na temat klasyfikacji „naturalnej” (*jestestwiennaja klasyfikacja*) oraz „sztucznej” (*isku-stwiennaja klasyfikacja*) zob.: *Kryminalne prawo i zakonodawstwo Ukrainy. Zagalna czastyna. Cykl wykładiw*, pod red. M. J. Korżanskiego, Kijów 2001, s. 125–126; M. J. Korżanskyj, *Naukowy komentar do Kryminalnego kodeksu Ukrainy*, Kijów 2002, s. 30.

⁴ Por.: *Klasyfikacja złoczyńiw i jiji rol w dijalnosti organiw wnutrisznych spraw. Pidručnyk*, pod red. N. I. Zagorodnykowa, Moskwa 1983, s. 16–17.

Podział ten jest bardzo umowny, ale ma decydujące znaczenie, kiedy mówimy o kryteriach klasyfikacji przestępstw. Otóż charakter społecznego niebezpieczeństwa jest tzw. wskaźnikiem „jakościowym”, który oznacza grupę dóbr społecznych, przeciwko którym jest skierowane przestępstwo oraz który stanowi zestawienie w granicach tego samego przedmiotu oddzielnych typów przestępstw (zespołów ustawowych znamion). Właśnie według charakteru społecznego niebezpieczeństwa przestępstw ułożono część szczególną k.k. Ukrainy. We współczesnych warunkach najwyższy charakter społecznego niebezpieczeństwa właściwy jest dla przestępstw przeciwko podstawom narodowego bezpieczeństwa Ukrainy (rozdz. I części szczególnej k.k. Ukrainy), przeciwko życiu i zdrowiu ludności (rozdz. II), przeciwko wolności, honorowi i czci (rozdz. III) etc.

Natomiast stopień społecznego niebezpieczeństwa stanowi tzw. wskaźnik „ilościowy”. Na ten stopień w granicach oddzielnego typu przestępstwa (zespołu ustawowych znamion) mają wpływ: forma winy, motywacja, cel przestępstwa, sposób jego dokonania, warunki oraz stadia dokonania przestępstwa, ciężar skutków. Na przykład kradzież dokonana w celu wzbogacenia się i kradzież, której dokonanie spowodowane było złym stanem materialnym sprawcy, będą posiadać różne stopnie społecznego niebezpieczeństwa. Sąd Najwyższy Ukrainy w swoim orzecznictwie zwraca uwagę na to, że sądy w każdym konkretnym przypadku wyznaczania kary powinny brać pod uwagę charakter i stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu.⁵

Znaczenie społecznego niebezpieczeństwa jako materialnej cechy przestępstwa polega na tym, że jest ono, po pierwsze, podstawowym, obiektywnym kryterium uznania pewnego działania za czyn przestępczy, jego kryminalizacji oraz dekryminalizacji; po drugie, rozgranicza przestępstwa i wykroczenia; po trzecie, jest ono jedną z ogólnych zasad indywidualizacji odpowiedzialności karnej oraz kary; po czwarte, społeczne niebezpieczeństwo czynu pozwala nam na klasyfikację przestępstw według stopnia ciężkości (ujemnej wagi czynu).

Właśnie takie kryterium stanowi podstawę klasyfikacji zawartej w nowym k.k. Ukrainy. Artykuł 12 tego kodeksu po raz pierwszy w ukraińskim ustawodawstwie karnym klasyfikuje przestępstwa w zależności od owego „stopnia ciężkości”⁶ na cztery grupy: 1) przestępstwa „niewielkiej ciężkości” (*priestupljenija niebolszoy tiazesti*), 2) przestępstwa „średniej ciężkości” (*priestupljenija sriedniej tiazesti*), 3) „ciężkie” (*tiazkije priestupljenija*) oraz 4) „szczególnie cięż-

⁵ *Pro praktyku przyznaczenia sudamy kryminalnogo pokarannia: Postanowy Plenumu Werchownogo Sudu Ukrainy № 22 від 22. 12. 95*, [w:] *Zbirnyk Postanow Plenumu Werchownogo Sudu Ukrainy u kryminalnych sprawach 1973–2002*, Charków 2003, s. 432.

⁶ Terminologia ta nie ma dokładnego odpowiednika w polskim języku prawniczym, który posługuje się przeważnie terminem „waga przestępstwa” czy „ciężar gatunkowy przestępstwa”, rzadko używając pojęcia „ciężkości”. W polskim prawie karnym przestępstwa dzielą się na zbrodnie i występki.

kie” przestępstwa (*osobo tiażkije priestuplenija*).⁷ Z treści tego przepisu możemy wnioskować, że podstawą klasyfikacji jest tu kryterium materialne – ciężar gatunkowy przestępstwa jako wyróżnik jego społecznej szkodliwości wobec chronionych przez ustawę karną pewnych stosunków społecznych. Natomiast kryterium formalnym omawianej klasyfikacji jest rodzaj sankcji, a konkretnie rozmiar kary pozbawienia wolności. Kryterium granicznym dla przestępstw „niewielkiej ciężkości” jest kara pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż dwa lata albo kara łagodniejsza; dla przestępstw „średniej ciężkości” – kara pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż pięć lat; dla przestępstw „ciężkich” – kara pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż dziesięć lat, a dla „szczególnie ciężkich” przestępstw – kara pozbawienia wolności na czas powyżej lat dziesięciu albo dożywotniego pozbawienia wolności.

Warto zauważyć, że dotychczas kwestia klasyfikacji przestępstw w ustawodawstwie karnym była rozstrzygnięta tylko częściowo. Podstawy (*Osnovy*) ustawodawstwa karnego ZSRR oraz republik radzieckich (dalej Podstawy) z 1958 roku na początku, w pierwszej redakcji, klasyfikacji przestępstw w ogóle nie przeprowadzały. Kodeks karny Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (dalej k.k. USRR) z 1960 roku również nie przewidywał specjalnego przepisu dotyczącego klasyfikacji przestępstw. Jednak w przepisie art. 51 k.k., który przewidywał uwolnienie od kary z przekazaniem sprawy do rozstrzygnięcia przez „sąd społeczny” (*towariżeskij sud*), mówiono o przestępstwach mało znaczących (*maloznacnyje priestuplenija*). W artykule 52 k.k. USRR z 1960 roku również była mowa o uwolnieniu osoby od kary w związku z poręczeniem za nią w przypadku, gdy dotyczyło to czynów, które nie stanowiły dużego społecznego niebezpieczeństwa (*obżestwiennoj opasnosti*).⁸

W 1970 roku do Podstaw został wprowadzony art. 7¹, w którym zawarte było pojęcie ciężkiego przestępstwa, za które były uznawane czyny umyślne, stanowiące zwiększoną społeczną szkodliwość. Ich wyczerpująca lista znajdowała się właśnie w tym artykule. Jak podkreślali badacze tej klasyfikacji, między innymi M. Korolenko, jako kryterium włączenia przestępstwa do grupy ciężkich

⁷ Art. 12 k.k. Ukrainy „Klasyfikacja przestępstw” stanowi: 1. W zależności od stopnia ciężkości przestępstwa dzielą się na przestępstwa niewielkiej ciężkości, przestępstwa średniej ciężkości, ciężkie oraz szczególnie ciężkie przestępstwa. 2. Przestępstwem niewielkiej ciężkości jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż dwa lata albo karą łagodniejszą. 3. Przestępstwem średniej ciężkości jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż pięć lat. 4. Przestępstwem ciężkim jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie dłuższy niż dziesięć lat. 5. Przestępstwem szczególnie ciężkim jest czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas powyżej lat dziesięciu albo dożywotniego pozbawienia wolności. *Kryminalny kodeks Ukrainy, przyjętyj Werchownoju Radoju (WR) Ukrainy 5 kwitnia 2001 r.*, „Widomosti Werchownoji Rady Ukrainy” 2001, nr 25–26, poz. 131.

⁸ Por. *Kryminalny kodeks USRR, zatwierdzony zakonem USRR wid 28. 12. 1960 r.*, „Widomosti Werchownoji Rady USRR” 1961, nr 2, s. 14.

posłużyły charakter i stopień ich społecznego niebezpieczeństwa.⁹ Do tej grupy weszły wszystkie „szczególnie niebezpieczne” czyny przeciwko państwu, bandytyzm, czyny, które dezorganizują pracę instytucji resocjalizacyjno-wychowawczych, masowe zamieszki, zabójstwo z premedytacją, rozbój, przemyt, rozkradanie, grabieże, kradzieże oraz inne. Podmioty, na które te czyny były skierowane, wyznaczały charakter lub stopień ich społecznego niebezpieczeństwa.

Zagadnienie klasyfikacji przestępstw w k.k. USRR z 1960 roku, po wprowadzeniu w nim zmian i uzupełnień w latach 70., również zostało rozwiązane tylko częściowo. I tak, wyróżniono kategorię ciężkich przestępstw, które k.k. konkretyzował w przepisie art. 7¹. Oprócz tego k.k. wyróżniał inne kategorie przestępstw, a mianowicie: przestępstwa, które nie stanowią dużego społecznego niebezpieczeństwa (art. 10, 51), szczególnie ciężkie przestępstwa (art. 24, 25), przestępstwa ze szczególnie ciężkimi skutkami (art. 25), szczególnie niebezpieczne czyny przeciwko państwu (rozdział I części szczególnej k.k.). One faktycznie były tylko wymieniane w ramach charakterystyki różnych instytucji części ogólnej k.k. Jakichkolwiek kryteriów rozróżniania danych kategorii, jak też określania znaczenia pojęcia oraz znaczenia takiej klasyfikacji, kodeks nie zawierał.

Taka sytuacja rodzi wątpliwości oraz niezrozumienie co do wykorzystania dokonanej kwalifikacji w praktyce. Niedociągnięciem dokonanej klasyfikacji między innymi było to, że ustawodawca ciągle (po 1972 roku więcej niż trzydzieści razy) był zmuszony wprowadzać zmiany oraz uzupełnienia w k.k. do listy ciężkich przestępstw (art. 7¹); przestępstw, po dokonaniu których nie stosuje się warunkowego przedterminowego zwolnienia w odniesieniu do popełniającego ten czyn, ani zamiany kary na bardziej łagodną (art. 52¹); przestępstw, przy dokonaniu których warunkowe przedterminowe zwolnienie i zamiana kary na bardziej łagodną mogą być stosowane po częściowym odbyciu wyznaczonego terminu kary (art. 52 k.k. USRR z 1960 roku) oraz inne.

Podstawy (*Osnovy*) ustawodawstwa karnego ZSRR w 1977 roku zostały zmienione w związku z przyjęciem nowej Konstytucji ZSRR, w cz. 3 art. 43, gdzie mówi się o możliwości zwolnienia od odpowiedzialności karnej. Wprowadzały one również nową jednostkę klasyfikacyjną – przestępstwa, które nie stanowią dużego społecznego niebezpieczeństwa, za które przewidywana jest kara nie większa niż jeden rok pozbawienia wolności. Kara za takie przestępstwa mogła być zastąpiona przez sąd odpowiedzialnością administracyjną w postaci grzywny, aresztu, robót naprawczych.¹⁰

⁹ Zob. M. Korolenko: *Problemy kwalifikacji i klasyfikacji zлочyniw za stupenem ich tiazhkosti*, Kijów 2000, s. 6.

¹⁰ *Ibidem*, s. 7.

Kodeks karny USRR z 1960 roku, mimo że został zmieniony i uzupełniony w ostatnich latach swego obowiązywania, miał jednak poważne wady i nie odpowiadał współczesnej teorii prawa karnego.¹¹ W kodeksie karnym Ukrainy z 2001 roku, w odróżnieniu od k.k. USRR z 1960 roku, określono pojęcie nie tylko „ciężkiego” przestępstwa, ale i przestępstw wszelkich stopni „ciężkości”. Przy tym zamiast zamkniętego katalogu „ciężkich” przestępstw (jak to było w k.k. z 1960 roku), stopień ciężkości przestępstwa jest wyznaczany w zależności od najsurowszej kary przewidzianej przez przepis części szczególnej k.k.¹²

Niemal wszystkie instytucje wymienione zarówno w części ogólnej, jak i szczególnej nowego k.k. Ukrainy są nierozzerwalnie powiązane z klasyfikacją przestępstw. Przyporządkowanie przestępstw do pewnej kategorii klasyfikacyjnej wpływa na szereg czynników:

1. Określenie działania ustawy karnej w odniesieniu do przestępstw dokonanych przez obcokrajowców lub bezpaństwowców, którzy nie zamieszkują na stałe na Ukrainie, lecz poza obszarem Ukrainy (art. 8); rozstrzygnięcie zgodnie z umowami międzynarodowymi Ukrainy kwestii wydania osoby oskarżonej o dokonanie przestępstwa oraz osoby skazanej za dokonanie przestępstwa (art. 10); określenie podstaw odpowiedzialności karnej za przygotowanie do przestępstwa (art. 14), określenie pojęcia organizacji przestępczej (art. 28).

2. Określenie okoliczności wykluczających karalność czynów, a mianowicie takich jak: wykonanie zadania specjalnego z zakresu zapobiegania lub ujawnienia działalności przestępczej grupy zorganizowanej lub organizacji przestępczej, a także określenie środka karnego w stosunku do osoby, która zgodnie z prawem wykonała zadanie specjalne, uczestnicząc w grupie zorganizowanej lub organizacji przestępczej – w celu zapobieżenia lub ujawnienia ich działalności przestępczej – która dokonała ciężkiego lub szczególnie ciężkiego przestępstwa (art. 43).

3. Określenie podstaw oraz warunków do zwolnienia od odpowiedzialności karnej, w związku z okazaną skruchą za popełnione przestępstwo (art. 45), w związku z porozumieniem (ugodą) sprawcy z pokrzywdzonym (art. 46), w związku z udzieleniem poręczenia (art. 47), w związku ze zmianą okoliczności (art. 48). Inne okoliczności to: ustalenie okresu przedawnienia odpowiedzialności za popełnione czyny, warunków, w których bieg terminu przedawnienia ulega przerwaniu, jak też zagadnienia zastosowania przedawnienia w stosunku do osoby, która dopuściła się szczególnie ciężkiego przestępstwa, za które zgod-

¹¹ Por.: W. W. Staszys, W. J. Tacij: *Nowy kryminalny kodeks Ukrainy*, „Prawo Ukrainy” 2001, nr 7, s. 3–9; W. W. Staszys, W. J. Tacij: *Nowy kryminalny kodeks Ukrainy*, „Uriadowy Kurier” 2001, nr 106, 16 czerwca, s. 6–7.

¹² Por.: W. O. Nawrockyj: *Nastupnist kryminalnego zakonodawstwa Ukrainy (poriwnialnyj analiz k.k. Ukrainy 1960 r. ta 2001 r.)*, Kijów 2001, s. 67, 171.

nie z ustawą przewidziana jest kara dożywocia (art. 49), ustalenie okresu przedawnienia w odniesieniu do osób nieletnich (art. 106).

4. Zastosowanie kary w postaci: pozbawienia stopnia wojskowego oraz specjalnego, zdegradowania lub też obniżenia grupy zawodowej (art. 54), konfiskaty mienia (art. 59), zastosowania kary dożywocia (art. 64), zastosowania kary pobawienia wolności na czas określony w odniesieniu do osób nieletnich (art. 102).

5. Wymierzenie kary poniżej ustawowego zagrożenia (art. 69), wymierzenie kary w zbiegu przestępstw (art. 70) oraz kary łącznej (art. 71).

6. Określenie podstaw oraz warunków uwolnienia od kary oraz odbywania kary, a mianowicie: uwolnienie od kary osoby, która z powodu nienagannego zachowania się oraz rzetelnego stosunku do wykonywania powierzonych jej prac w czasie rozpatrzenia sprawy w sądzie nie może być uznana za społecznie niebezpieczną (art. 74); uwolnienie od odbywania kary z okresem próbnym w odniesieniu do kobiet w ciąży oraz kobiet, które posiadają dzieci w wieku do lat siedmiu (art. 79); uwolnienie z odbywania kary w związku z przedawnieniem wykonania wyroku skazującego, jak też ustalenie podstaw, przy zaistnieniu których bieg przedawnienia ulega przerwie (art. 80); warunkowe przedterminowe uwolnienie od odbywania kary (art. 81); zamiana nieodbytej części kary na karę łagodniejszego rodzaju (art. 82); uwolnienie z odbywania kary w postaci kary pozbawienia wolności w stosunku do kobiet, które zaszły w ciążę lub urodziły dzieci w czasie odbywania kary (art. 83); zwolnienie osoby nieletniej od odpowiedzialności karnej z zastosowaniem środków wychowawczych (art. 97); uwolnienie osoby nieletniej od kary z zastosowaniem środków wychowawczych (art. 105); ustalenie terminów przedawnienia wyroku skazującego w odniesieniu do osoby nieletniej (art. 106); warunkowe przedterminowe uwolnienie osoby nieletniej z odbywania kary (art. 107).

7. Ustalenie terminów zatarcia skazania (art. 89), również w stosunku do osób nieletnich (art. 108).

8. Określenie podstaw odpowiedzialności karnej za utworzenie organizacji przestępczej (art. 255), pociągnięcie do odpowiedzialności karnej osoby, której brak winy jest oczywisty (art. 372), jawnie fałszywe doniesienie o dokonaniu przestępstwa (art. 383), za fałszywe zeznania (art. 384), ukrywanie przestępstwa (art. 396), jak też niektórych innych przestępstw. Na przykład podmiotem przestępstwa, przewidzianego przepisami art. 395 k.k. Ukrainy, może być tylko osoba, w odniesieniu do której został ustalony dozór administracyjny. Zgodnie z ustawodawstwem Ukrainy, dozór taki jest ustalany również w stosunku do osób, które zostały skazane na kary pozbawienia wolności za dokonanie ciężkich przestępstw.

Oprócz tego, zgodnie z punktem 18 drugiego rozdziału przepisów końcowych k.k., przy rozpatrywaniu zagadnienia klasyfikacji przestępstw przewidzia-

nych w k.k. USRR z 1960 roku, a dokonanych przed wejściem w życie kodeksu z 2001 roku, wobec przestępstw „niewielkiej ciężkości”, „średniej ciężkości”, „ciężkich” oraz „szczególnie ciężkich” należy kierować się art. 12 nowego kodeksu karnego w wypadkach, gdy zmniejsza to odpowiedzialność karną osoby dokonującej przestępstwo przed wejściem w życie nowego kodeksu karnego. W pozostałych przypadkach należy stosować odpowiednie postanowienia kodeksu karnego z 1960 roku.

Poza tym klasyfikacja przestępstw odgrywa znaczącą rolę także dla innych gałęzi prawa, innych niż prawo karne. Przykładowo, w prawie karnym wykonawczym zakwalifikowanie przestępstwa do danej grupy wpływa na wybór zakładu karnego o ustalonym rygorze (*ugotownoje isprawitielnoje uczierezdienije z opridzielonnym reżimem*), w którym będzie przebywać skazany.¹³

Klasyfikacja przestępstw w art. 12 nowego kodeksu została dokonana tylko według jednego kryterium – wspomnianego „stopnia ciężkości” przestępstw, przy czym charakter społecznego niebezpieczeństwa (społecznej szkodliwości) nie był brany pod uwagę. Jednocześnie, jak już wspomniałam, właśnie ów charakter występował jako kryterium rozmieszczenia przestępstw w kolejnych rozdziałach części szczególnej k.k. W tym sensie sporny jest punkt widzenia niektórych naukowców, dotyczący uniwersalności klasyfikacji dokonywanej wyłącznie według stopnia ciężkości jako wskaźnika społecznej szkodliwości czynu.

I tak możemy się o tym przekonać na przykładach niektórych ustawowych nieporozumień. Dokonawszy analiz procentowych poszczególnych grup przestępstw (zawartych w odpowiednich rozdziałach części szczególnej k.k.) w zależności od stopnia ich „ciężkości”, możemy dojść do wniosku, że co do zasady za najcięższe uważa się przestępstwa przeciwko pokojowi, bezpieczeństwu ludzkości i prawu międzynarodowemu, przestępstwa przeciwko podstawom bezpieczeństwa narodowego Ukrainy i przestępstwa wojskowe, a za „najmniej ciężkie” – przestępstwa przeciwko środowisku, przeciwko prawom wyborczym, prawom osób wykonujących pracę zarobkową oraz przestępstwa przeciwko osobistym prawom i swobodom człowieka i obywatela, przestępstwa dotyczące wykorzystania sprzętów elektroniczno-obliczeniowych (komputerów), systemów i sieci komputerowych.¹⁴

Jak widać, priorytetowymi dobrami chronionymi przez prawo karne są: pokój, bezpieczeństwo ludzkości i międzynarodowy porządek prawny, podstawy bezpieczeństwa narodowego Ukrainy oraz wojenny porządek prawny (*wojennyj*

¹³ Zob.: *Kryminalno-wykonawczy kodeks Ukrainy, uchwalony Ustawą Ukraińskiej SRR z 23 grudnia 1970 r. Po wprowadzeniu zmian 28 sierpnia 2001 r.*, „Wiadomości Rady Najwyższej Ukraińskiej SRR (Widomosti Werchownej Rady URSR)” 1971, nr 8, s. 5.

¹⁴ Por.: *Kryminalnyj kodeks Ukrainy wid 5 kwitnia 2001 r. Uporiadkuwanna M. I. Melnyk, M. I. Chawroniuk*, [w:] M. I. Chawroniuk: *Kategorii zloczyniw i sankciji osoblywoji czastynu k.k. Ukrainy: naukowe doslidzennia*, pod red. M. I. Melnyka, Kijów 2001, s. 226–228.

prawoporiadok). Dobra takie jak: życie, zdrowie człowieka, honor i godność, nietykalność i bezpieczeństwo, proklamowane w art. 3 Konstytucji Ukrainy jako najwyższe wartości społeczne, nie zajmują na tej liście tak wysokiego miejsca. Oprócz tego, brak uwzględnienia charakteru społecznej szkodliwości czynu podczas klasyfikacji przestępstw oraz dokonanie klasyfikacji według tylko jednego kryterium przyczyniło się do powstania szeregu nieporozumień i sprzeczności. Porównując znamiona przestępstw, za popełnienie których kodeks karny ustala identyczne sankcje, dochodzi się do mylnego wniosku, że jednakowy jest stopień „ciężkości” dla przestępstw takich jak: nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka (ust. 1 art. 119) i umyślne pobicie albo spowodowanie lekkich oraz średnich uszkodzeń ciała wobec osoby pełniącej funkcję publiczną oraz obywatela wykonującego obowiązek społeczny (*obzestwennyj dolg*) (ust. 2 art. 350); prowadzenie wojny agresywnej (ust. 2 art. 437) i niezgodne z prawem zawładnięcie środka transportu, którego wartość przewyższa dwieście pięćdziesiąt razy najniższy nieopodatkowany dochód obywatela (ust. 3 art. 289) itd.

Wyraźnie różnią się między sobą sankcje ustalone za przestępstwa, które mają podobny stopień społecznej szkodliwości, ale według stopnia „ciężkości” zaliczane są do różnych kategorii. Przykładowo – nieumyślne spowodowanie śmierci dwóch lub więcej osób (cz. 2 art. 119 k.k.) jest przestępstwem „ciężkim”, zagrożonym karą pozbawienia wolności na czas od 5 do 8 lat. Z kolei przeprowadzenie prób klinicznych środków farmaceutycznych bez pisemnej zgody pacjenta lub jego prawnego opiekuna, lub przeprowadzenie takich prób na osobie nieletniej, lub ubezwłasnowolnionej, jeśli działania te spowodowały śmierć (art. 141 k.k.), jest przestępstwem średniej ciężkości, ponieważ sankcja przewiduje ograniczenie wolności od 3 do 5 lat lub pozbawienie wolności w tym samym wymiarze. Poza tym, niekiedy sankcja karnoprawnej normy ogólnej (*lex generalis*) jest bardziej surowa aniżeli sankcja normy szczególnej, typu *lex specialis*. Na przykład, za przemyt dokonany przez zorganizowaną grupę przestępczą lub przez osobę karaną wcześniej za ten rodzaj przestępstwa (ust. 2 art. 201 – norma ogólna) grozi kara pozbawienia wolności od pięciu do dwunastu lat wraz z konfiskatą przedmiotu przemytu oraz konfiskatą mienia. Za przemyt narkotyków, środków psychotropowych i ich pochodnych oraz półproduktów, dokonany po raz kolejny (recydywa) lub przez zorganizowaną grupę przestępczą, a także w przypadku, gdy przedmiotem przemytu były znaczne ilości szczególnie niebezpiecznych środków odurzających lub psychotropowych, ich pochodne lub półprodukty (ust. 2 art. 305 k.k. – norma szczególna), grozi kara pozbawienia wolności od pięciu do dziesięciu lat oraz konfiskata przedmiotu przemytu i konfiskata mienia.

Powyższe argumenty pozwalają zatem stwierdzić, że u podstawy prawnego podziału przestępstw na kategorie zastosowano tylko jedno kryterium – stopień „ciężkości” czynu, a nie dwa, tj. stopień „ciężkości” oraz charakter społecznej

szkodliwości czynu. O konieczności włączenia charakteru społecznej szkodliwości czynu jako kryterium klasyfikacji przestępstw, a także przeprowadzenia teoretycznoprawnej klasyfikacji przestępstw według innych kryteriów oprócz wymienionych w art. 12 k.k. (między innymi takich jak – dobro chronione i podmiot przestępstwa), świadczy zainteresowanie naukowców i praktyków problemami pojawiającymi się podczas przyporządkowywania przestępstw do poszczególnych grup klasyfikacyjnych.¹⁵

Klasyfikacja przestępstw w nowym kodeksie karnym według jednego kryterium, bez uwzględnienia rodzaju winy, doprowadziła do tego, że czyny „szczególnie ciężkie”, „ciężkie”, „średniej ciężkości” czy „niewielkiej ciężkości” mogą być zarówno umyślne, jak i nieumyślne, a więc w art. 12 k.k. brakuje odniesienia, do jakiej grupy – ze względu na „stopień ciężkości” czynu – należy przyporządkować przestępstwo nieumyślne. Kodeks karny zawiera typy nieumyślnych przestępstw, za które przewidziana jest kara w wymiarze pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat. Na przykład za przestępstwo przewidziane w ust. 2 art. 274 k.k. – naruszenie zasad bezpieczeństwa jądrowego lub radiacyjnego w pracy przez osobę za to odpowiedzialną, jeśli działanie to przyczyniło się do śmierci ludzi lub spowodowało inne poważne skutki (*tiażkije posledstwija*) – grozi kara pozbawienia wolności od trzech do dwunastu lat oraz pozbawienie prawa zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności do trzech lat. Takie przestępstwa są, zgodnie z klasyfikacją prawną, uznawane za „szczególnie ciężkie”.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, czy stanowisko ustawodawcy w danym wypadku jest zupełnie słuszne. Bezsporny jest fakt, że jak bardzo „poważne” nie byłyby skutki danego przestępstwa, czyn popełniony nieumyślnie jest mniej szkodliwy społecznie aniżeli umyślny, a włączenie tych przestępstw do jednej grupy ze względu na zagrożenie ustawowe zrównuje je pod względem szkodliwości społecznej. Naukowcy tłumaczą stanowisko ustawodawcy tym, że przestępstwa przewidziane w niektórych artykułach kodeksu karnego mogą być popełnione zarówno umyślnie, jak i nieumyślnie.¹⁶ Dlatego przy okazji analizy pojęć takich jak przestępstwo „niewielkiej ciężkości”, przestępstwo „średniej ciężkości”, przestępstwo „ciężkie” oraz „szczególnie ciężkie”, przedstawiciele doktryny podkreślają, że zgodnie z art.12 k.k. do danej grupy klasyfikacyjnej mogą wchodzić zarówno czyny umyślne, jak i nieumyślne.¹⁷

¹⁵ Por. W. Lisowij: „Kompjuterni” zloczyny: pytannia klasyfikacji, „Prawo Ukrainy” 2002, nr 2, s. 86–88; P. D. Bilenczuk, B. W. Romaniuk, W. C. Cymbaljuk i in.: *Kompiuterna zloczynnist. Pidrucnyk*, Kijów 2002, s. 240.

¹⁶ Por.: *Naukowo-praktycznyj komentar do k.k. Ukrainy wid 5 kwitnia 2001 r.*, pod red. M. I. Melnyka, M. I. Chawroniuka, Kijów, 2002, s. 52–53.

¹⁷ Zob.: *Ugolownyj kodeks Ukrainy. Komentarij*, pod red. J. A. Karmazyna i E. L. Strelcowa, Charków 2001, s. 38–39.

O niejednoznaczności zagadnienia klasyfikacji przestępstw bez uwzględnienia rodzaju winy świadczy geneza powstania projektu kodeksu karnego oraz wielość propozycji i dyskusji, które miały miejsce podczas obrad Rady Najwyższej w czasie omawiania art. 12 – „Klasyfikacja przestępstw”. W tekście projektu kodeksu karnego, przyjętym w pierwszym czytaniu, zaproponowanym przez Gabinet Ministrów i redagowanym przez Komitet Rady Najwyższej do spraw walki z przestępczością zorganizowaną i korupcją oraz przez Komitet do spraw zabezpieczenia działalności w zakresie ochrony prawnej, zamieszczono klasyfikację przestępstw uwzględniającą podmiotową stronę przestępstwa – winę umyślną lub nieumyślną. Zatem za przestępstwa „niewielkiej ciężkości” proponowano uznać przestępstwa umyślne o zagrożeniu ustawowym do dwóch lat pozbawienia wolności lub przewidujące niższy wymiar kary oraz przestępstwa nieumyślne o zagrożeniu ustawowym do trzech lat pozbawienia wolności lub przewidujące mniejszy wymiar kary. Za przestępstwa „średniej ciężkości” proponowano odpowiednio uznać przestępstwa umyślne o zagrożeniu ustawowym do pięciu lat pozbawienia wolności oraz przestępstwa nieumyślne o zagrożeniu ustawowym do ośmiu lat pozbawienia wolności. Za „ciężkie przestępstwa” proponowano zaś uznać przestępstwa umyślne o zagrożeniu ustawowym do dziesięciu lat pozbawienia wolności oraz przestępstwa nieumyślne o zagrożeniu ustawowym ponad osiem lat pozbawienia wolności. „Szczególnie ciężkie przestępstwa” odpowiednio należało uznać za przestępstwa umyślne, o zagrożeniu ustawowym karą powyżej dziesięciu lat pozbawienia wolności lub dożywotnim pozbawieniem wolności.¹⁸

W następnych wersjach projektu takie sformułowanie art.12 k.k. zostało odrzucone, jednak pewna grupa posłów (podczas analizy omawianego artykułu) domagała się powrotu do powyższej klasyfikacji w trzecim czytaniu. Ciekawy wydaje się fakt, że w art.15 k.k. Federacji Rosyjskiej „Kategorie przestępstw”, przypominającym art.12 k.k. Ukrainy, klasyfikacja przestępstw została przeprowadzona z częściowym uwzględnieniem rodzaju winy. Tak więc zgodnie z art. 15 k.k. Federacji Rosyjskiej przestępstwami „niewielkiej ciężkości”, „średniej ciężkości”, „ciężkimi” oraz przestępstwami „szczególnie ciężkimi” mogą być jednocześnie czyny umyślne i nieumyślne, ale granica zagrożenia ustawowego dla przestępstw każdej z wymienionych grup klasyfikacyjnych jest jednakowa: dla przestępstw „niewielkiej ciężkości” – kara pozbawienia wolności do lat dwóch, dla przestępstw „średniej ciężkości” – kara pozbawienia wolności do lat pięciu, dla „ciężkich przestępstw” – kara pozbawienia wolności do lat dziesię-

¹⁸ Por.: Tablica porównawcza (*srownitielnaja tablica*) do projektu Ustawy Ukrainy „Kodeks karny Ukrainy (część ogólna)”; autorzy – Gabinet Ministrów Ukrainy. Autorzy ostatecznej wersji: posłowie Ukrainy – członkowie Komitetu do spraw ochrony działalności prawnej oraz walki z przestępczością zorganizowaną i korupcją. Data posiedzenia Komitetu: 10. 06. 1999 – 11. 06. 1999. Rada Najwyższa Ukrainy. Sekretariat. Nr rejestracyjny 1029 (drugie czytanie), s. 115.

ciu. W odróżnieniu od kodeksu karnego Ukrainy, kodeks karny Federacji Rosyjskiej za „szczególnie ciężkie” przestępstwo uznaje tylko działanie umyślne, za dokonanie którego grozi kara pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat lub kara surowsza.¹⁹

W art. 12 k.k. Ukrainy brak także klasyfikacji według innych cech strony podmiotowej oraz według innych wyżej wymienionych cech, które powinny mieć istotne znaczenie przy klasyfikacji czynów. Jednocześnie obowiązujący kodeks karny wymienia inne, oprócz wymienionych w art. 12, kategorie przestępstw, które pojawiły się w rezultacie niejasnej klasyfikacji i nieco obciążają tekst kodeksu: „szczególnie ciężkie” przestępstwo przeciwko prawom i wolnościom obywatelskim oraz przeciwko interesom Ukrainy (art. 8) „szczególnie ciężkie” umyślne przestępstwo, połączone z przemocą wobec pokrzywdzonego; „ciężkie” umyślne przestępstwo, połączone ze spowodowaniem ciężkich uszkodzeń ciała lub innych poważnych lub bardzo poważnych skutków (ust. 2 art. 43); przestępstwo „niewielkiej ciężkości”, popełnione po raz pierwszy (art. 45, 46, 48); przestępstwo „niewielkiej” lub „średniej ciężkości”, popełnione po raz pierwszy, w przypadku gdy przestępca wykazuje żal za popełniony czyn (art. 47); przestępstwo przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości (ust. 5, art. 49); „ciężkie” oraz „szczególnie ciężkie” przestępstwa popełnione dla korzyści własnej (ust. 2 art. 59); umyślne „ciężkie” oraz „szczególnie ciężkie” przestępstwa (ust. 2 art. 70); „nieumyślne ciężkie” oraz „szczególnie ciężkie” przestępstwa (ust. 3 art. 81); przestępstwo umyślne popełnione w przerwie odbywania kary (ust. 4 art. 82); przestępstwo „niewielkiej ciężkości” popełnione ponownie (recydywa) „szczególnie ciężkie” przestępstwo, połączone z umyślnym spowodowaniem śmierci (ust. 3 art. 102).

Ważnym zadaniem przewidzianej w nowym kodeksie karnym klasyfikacji, określającej wiele instytucji prawa karnego, jest to, że różnicuje ona odpowiedzialność karną i ma ścisły związek ze strukturą sankcji w przepisach części szczególnej kodeksu karnego. Spowodowało to ogromne zainteresowanie omawianą problematyką. Pojawiło się szereg komentarzy w środkach masowego przekazu, wśród których znalazły się objaśnienia do postanowień art. 12 k.k., sprzeczne z jego treścią. W jednej z gazet prawniczych opublikowany został artykuł pt. *Klasyfikacja przestępstw w ustawodawstwie karnym*.²⁰ Jego autor, analizując system norm części szczególnej kodeksu karnego oraz dokonując podziału przestępstw na kategorie klasyfikacyjne na podstawie art. 12 k.k., doszedł do wniosku, że to samo przestępstwo może być jednocześnie przestępstwem „niewielkiej ciężkości”, „średniej ciężkości”, „ciężkim”, a nawet „szcze-

¹⁹ Por. *Komentarij Ugolownogo kodeksa Rosijskoj Federacii*, pod red. J. I. Skuratowa, W. M. Lebediewa, Moskwa 2001, s. 20–22.

²⁰ Zob. W. Klimenio: *Klasyfikacja zloczyniw u kryminalnomu zakonodawstwi*, „Jurydycznyj Wisnyk Ukrainy” 2001, 9–15 czerwca, s. 7.

gólnie ciężkim”. Jako przykład autor podaje sankcje nakładane przez ust. 3 art. 188 i przez ust. 2 art. 194 k.k. Proponuje on, aby w art. 12 k.k. określić nie tylko górną granicę ustawowego zagrożenia pozbawienia wolności, ale i dolną granicę takiego zagrożenia. Dotychczas bowiem o zaliczeniu danego przestępstwa do grupy klasyfikacyjnej decydował sąd, a nie ustawodawca. Uważam, że nie można się zgodzić z tym stanowiskiem. Przy klasyfikacji przestępstw liczą się kary maksymalne, przewidziane odpowiednimi przepisami części szczególnej kodeksu karnego, a nie takie, które może przyjąć sąd dla indywidualnej osoby w każdym konkretnym przypadku. Wyraźne określenie maksymalnego rozmiaru kary jest jednoznacznym wymogiem prawa, co z kolei nie pozwala sędziemu na zakwalifikowanie danego przestępstwa do danej kategorii według własnego osądu.

Mówiąc o przepisach wynikających z art. 12 k.k., określających górną granicę zagrożenia ustawowego, trzeba podkreślić, że – jak wspomniano – za przestępstwo „niewielkiej ciężkości” grozi kara pozbawienia wolności od roku do dwóch lat włącznie, a więc nie więcej niż dwa lata. W przypadku przestępstwa „średniej ciężkości” górna granica zagrożenia ustawowego wynosi powyżej dwóch lat pozbawienia wolności, ale nie może przekraczać pięciu lat. Analogicznie, w przypadku „ciężkiego przestępstwa” górna granica zagrożenia ustawowego wynosi powyżej pięciu lat, ale nie może przekraczać dziesięciu lat. Przy tym dolna granica zagrożenia ustawowego za wymienione przestępstwa nie jest brana pod uwagę. Przestępstwo „szczególnie ciężkie” jest objęte karą pozbawienia wolności powyżej dziesięciu lat, niezależnie od tego, ile wynosi dolna granica zagrożenia ustawowego, określona przepisem części szczególnej kodeksu karnego. Powyższy przykład objaśnienia postanowień art. 12 k.k. należy więc uznać za błędny i mogący zaszkodzić praktyce prawniczej.

Podsumowując, można stwierdzić, że wprowadzona w k.k. klasyfikacja przestępstw zagrażających jednemu przedmiotowi ochrony karnoprawnej i spowodowania mu szkody tego samego rodzaju, według jednego kryterium, tj. według „stopnia ciężkości” czynu jako miernika stopnia społecznej szkodliwości przestępstw, nie jest jeszcze doskonała. Powyższe uwagi świadczą także o potrzebie wykazania większego zainteresowania przedstawicieli nauki omawianą problematyką. Wymaga ona dalszych gruntownych badań.

SUMMARY

The development of Ukrainian penal law is strictly connected with the problem of the individualization of penal responsibility and of penalty in relation to the gravity of an offence. For the first time offences in the Ukrainian penal legislation are classified into four groups according to the degree of their gravity: there are petty offences, offences of medium gravity, grave offences and offences of exceptional gravity. The statutory classification of offences has been introduced on the basis of just one substantive criterion –

the degree of gravity, while the type of social danger (social harmfulness) and guilt were not taken into account. This fact has caused a few misunderstandings and contradictions in the legal practice, which are analyzed by the author. The classification of offences in the Ukrainian Penal Code is of great significance: it designates many institutions of penal law, differentiates the scope of penal responsibility, influences the structure of sanctions in the articles of the special part of the penal code. The belonging of an offence to a given classification category is connected with many factors: the possibility of discharging from liability, the conditional release from serving the full sentence, the commutation from the remaining part of penalty to a less severe one, the use of amnesty and others.